

О. О. ЯШАН

ГОЛОДОМОР: СВДЧЕННЯ ПРО ТРАГЕДІЮ ОЧЕВИДЦІВ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

У статті публікується усний історичний наратив, присвячений Голодомору на Черкащині, зібраний Історико-соціологічним центром «Черкащина крізь призму усної історії» Черкаського державного технологічного університету. У запропонованих до публікації спогадах відтворено картини життя та висвітлено особисту позицію їх авторів до влади, їхнє бачення причин та наслідків голоду 1932–1933 рр., характеризуються окремі події та особи.

Ключові слова: Голодомор, Черкащина, спогади, усна історія.

Тривалий час тема Голодомору була небажаною, тому довгий час люди боялися через ідеологічний тиск з боку влади згадувати ті аспекти сільського буття, які ретельно замовчувались або ретушувались режимом (і таки випадки, на жаль, зустрічаємо до цього часу). Останнім часом в Україні та за її межами було проведено чимало досліджень та написано багато праць, присвячених Голодомору 1932–1933 років, але спірних питань не поменшало [1].

Свідчення тих, хто вижив у голодоморному вирі, дають можливість побачити й усвідомити його причини й наслідки, технологію творення геноциду. А те, що дослідження саме «живої», усної історії Голодомору є одним із пріоритетних завдань, не викликає сумніву. Визначний дослідник голодомору 1932–1933 рр. в Україні Дж. Мейс стверджував: «Історичні події своєрідно переломлюються в свідомості кожної особистості. Я, можливо, як ніхто інший, знаю важливість усних свідчень очевидців і водночас необхідність уважного прискіпливого відбору, пильного дослідницького ока до них. На Заході існує значна наукова література, що стосується проблеми усних свідчень як історичного джерела, про те, як пам'ять змінюється через фільтрацію пізніших досвідів. Але коли значна кількість людей, які ніколи не зустрічалися і мають абсолютно різні світогляди, цінності, пізніші від спільного досвіду долі, наводять однакові або подібні факти, це свідчить про їх абсолютну правдоподібність і вірогідність. Більше того, досвід тих людей, які займаються захистом людських прав, як, наприклад, члени «Міжнародної амністії», переконливо засвідчує, що жертви не брешуть... Щирість та відвертість розповідей не можуть не вражати» [2, с. 269–270].

Автор ставив за мету свого дослідження – у цій публікації, використовуючи свідчення людей, які пережили Голодомор, встановити картину буденності, психологічну атмосферу того часу.

Тиша в селах. Люди, які ще могли ходити, пересуваються, як примари. Корови не мукають, кури не кудкудакають, собаки не гавкають. Їх просто

немає. Їх поїли. Люди з пухлими животами й порепаними ногами помирають у хатах. Люди божеволіють і їдять своїх та сусідських дітей. Звуть на свіжину сусідів. Ті, хто пережив голодомор, досі бояться тиші.

Такими у більшості є спогади жителів Черкаської області, які пережили те страшне лихоліття. Кожного року свідків тих страшних часів залишається все менше й менше, тому так важливо встигнути записати біографічні спогади наших сучасників, які пережили ХХ століття, пройшовши через усі його перипетії.

Використовуючи **методику** усної історії, маємо можливість очима звичайних людей, які пережили Голодомор, подивитися на ті події, звертаючись до їхньої пам'яті, використовуючи їх емоційні, безпосередні спогади встановити картину буденності, психологічну атмосферу того часу. Усна історія – це напрям соціально-гуманітарних досліджень, який дає можливість, вивчаючи «історії знизу», підкреслити тим самим цінність будь-якої людини як суб'єкта історії.

Джерельною базою пропонованої публікації є біографічні інтерв'ю з мешканцями Черкаської області, які проживали на території області під час 1932–1933 рр., зібрані Історико-соціологічним центром «Черкащина крізь призму усної історії» Черкаського державного технологічного університету. Тексти свідчень були отримані в результаті розшифровування записів розмов з респондентами. Вони представлені без будь-яких скорочень мовою оригіналу згідно з сучасними правописними нормами зі збереженням лексичних і стилістичних особливостей авторського тексту.

Спогади

Маська Василя Васильовича, 1921 р. н.,

с. Бубнівська Слобідка Золотоніського району Черкаської області

Це було 1932 р., восени. Бригада з Бакума, Білашки та інших активістів – сільрадівців ішли трусить хліб. І ми – піонери – з ними. Я ніс прапор як активіст. Ми прийшли на Карповщину до жінки, я імені не пам'ятаю, дома була жінка і її доросла дочка. Бакум спитав, де хліб. Коли сказали, що немає, почали щупами шукати. Щуп – це такий металевий стержень з трубкою і гостряком, що як попаде у зерно, то залишаються у трубці зернятка. За хатою уже сходило жито на грядці, але там нашупали ямку, де закопано з мішок зерна, забрали. Ще знайшли на полиці перевернутий горщик, а в ньому просо, забрали. Склали на віз. І везли через усе село. А ми весь час дорогою хором кричали: «Ганьба зривникам здачі хліба державі!»

Жінку прив'язали до голобель коло коняки, а дочку з другого боку. І так вони і тягли аж до сільради. А самі заготівельники сиділи на возі. Піонери з прапором за возом цілу дорогу кричали: «Ганьба!»...

Літом 1933-го багато мерло від зелені, а ще від недостиглого зерна, яке так і їли. Жито вродило добре, але багато було «рожків» (це захворювання зернин), коли їли сирими, ці «рожки» діяли як отрута. Мерли і од цього. А ще мерли од навантаження на шлунок зерном. Шлунок ставав і людина помирала.

Чому був цей геноцид? Селянин одержав землю після революції. І в мого батька стало 4 десятини орної. Середняк. Став селянин господарем. Силу почув, прагнув хазяйнувати. Важко його було звернути з шляху праведного. Важко й з колгоспами на Україні було.

Непокору українців зломити було неможливо. І вирішили в Москві: зломити можна лише смертю. Не просто під дулом гвинтівки, а голодною смертю.

Це страшно і жорстоко.

Із самої Слобідки померло 800 людей, хліборобів, що росли жито на своїй землі...

Спогади

Палій Ганни Назарівни, 1916 р. н.,

с. Лихоліти Чорнобаївського району Черкаської області

Мені було 15 років, коли наступив голодомор. Нас у сім'ї було дев'ятеро. Мати, батько і нас семеро: три брати і чотири сестри. Батько у 1931 році поїхав на заробітки до Росії. Кожного місяця вислав нам посилки з харчами. Ми жили – не бідували, було все: держали худобу, мали три гектари землі. Ми були середняками. Трапилося так, що наша старша сестра Марія вийшла заміж за багатого, а в той час таких називали куркулями. У них вперше в селі з'явилися нові шафи, комоди, ліжка. Життя в них не склалося, і їхня сім'я виїхала, а Марія повернулася до нас.

Була неділя, мати наварила борщу з курицею, напекла хліба й пирогів, раптом до нас увірвалося троє чоловіків. Забрали горщик з борщем і хліб під руки, а інші ногами вигрібали все з хати. Вигрібали, поки не вигребли все, навіть познімали з нас одягу і взуття. Нас вигнали з хати і забрали ключ. Ми голі, босі діти ставали на коліна і випрошували ключа, а вони тільки штовхнули нас ногою і пішли. Так ми бігали, плакали біля хати, поки не приїхала голова колгоспу – Мірошніченко Оксана Григорівна і віддала нам ключ.

Та з цього часу почали ми голодувати. Ходили попід дворами, випрошували хоч по кусочку хліба, хоч по зернинці пшениці. Бігали босі до ставка, ламали рогіз, щоб мати зварила якогось борщу. Товкли та гризли качани кукурудзи, їли що попало. Коли трохи потепліло, почали їсти зелень: траву, калачики, бур'яни. У нас був сад – там росли черешні. Коли настало літо, ми накинулися гуртом на ту черешню. На наступний день ягід на ній не було.

Саме в цей час батько написав телеграму, що переслав всі свої речі і вже виїжджає додому. Але в дорозі він закачався і не повернувся додому, бо помер. Його речі і гроші нам не повернули. Ми пішли до Євтушевського Юхима Тимофійовича, пошта в нього була на дому, щоб він віддав нам батькові речі та гроші. Він нам показав дулю і вигнав з двору.

Ми ходили пухлі, голодні. У мене повипадало волосся, була лиса голова. Директор школи наказав поварам, щоб годували нас безкоштовно. У школу тоді ходило нас троє: я, Олексій і Федоска. У нас завелися воші, лазили по всьому тілу, нас цуралися в школі, люди не хотіли дати й куска хліба. Ми ходили по селу, просили хоч крихточку, хоч качанчик кукурудзи. Зайшли до Матвієнко Ігри, вона робила на фермі, і в неї на лавах лежали гори сиру. Я попросила її зі сльозами на очах: «Тьотю, дайте хоч пучку!». А вона відповіла: «Вас багато таких буде». На наступний день в нас не було сил і ходити.

Спасла нас голова колгоспу Оксана Григорівна. Вона виписала нам чайничок сироватки. Ми з радості пішли потихеньку додому. Несли той чайничок по черзі по двоє, бо не було навіть сил. Мати налила нам по пів стаканчика, так ми почали потроху відходити. Сироватка помагає від опухлості. Так ми й вижили. Ніхто в сім'ї не помер, крім батька, звичайно. В селі під час голодомору вмерло близько 20-ти осіб. Ховали їх в одну яму, лише обмотували в якусь матерію і вкидали, присипаючи трохи землею.

Спогади

Муньки Марії Свиридонівни, 1921 р. н., сmt. Чернобай Черкаської області

Я народилася в сmt. Чернобай 9 серпня 1921 року. Під час голодомору в 32–33 роках вижити було дуже важко, але виживали – хто як міг. Наша сім'я була заможною, і тому вижити в роки голодомору нам було легше. До колективізації ми мали власну парову машину і молотарку.

Коли була колективізація, багато чого забрали, але дещо і залишили, завдяки цьому ми й вижили. На базар ми возили і міняли речі побуту на хліб і продукти харчування (міняли все, що можна). Одного разу, коли батько повіз одяг на базар, він не привіз ні хліба, ні одягу. Все було розкрадено. Тоді нашій родині було важко, не залишилось нічого.

Біля нашого городу росла колгоспна картопля. Взимку, щоб вижити, ми йшли її збирати, хоч воно була гнила і мерзла. Після того, як скошувалось поле, люди ходили й збирали колоски. Це було заборонено, але щоб вижити, люди були готові на все. Щоб приготувати хліб, ми терли буряк, картоплю і в жорнах мололи зерно. Харчувались дуже погано і селяни, і робітники в місті, а сталінське керівництво їли ікру, хліб, масло...

Голодомор був однією із трагедій нашого часу. Події 1932–1933 рр. назавжди увійшли в нашу пам'ять. Хоч пройшло з того часу багато років, та все одно голодомор лишив великий слід в нашій пам'яті.

Мені довелося побачити і пережити голодомор ще в дитячі роки. Страшні спогади залишилися в моїй пам'яті на все життя.

Висновки. Голодомор 1932–1933 років забрав життя 300 000 жителів Черкаської області. Найбільше постраждали Корсунь-Шевченківський район – 13 521 померлих, Лисянський – 12 934 та Тальнівський райони – 10 068 жителів.

Найбільше від голоду на Черкащині померло в таких селах, як Піщане, що на Золотоніщині, – 1658 осіб, с. Беркозівка Канівського району – 1560 осіб, у селах Бужанка та Почапінці Лисянського району – 900 та 1750 осіб відповідно. У селі Івахни, що на Монастирищині, – 1014 осіб. На Тальнівщині у с. Заліське голод забрав життя 1100 людей, у Сахнівці, що на Корсунщині, – 1100 осіб, с. Бирлівка Драбівського району – 895 осіб. У с. Стецівка, що на Звенигородщині, померло 820 людей. У Косенівці, Бабанці та Берестівці – 1227,

1000 та 983 людей. На Чорнобаївщині с. Кліщинці опустіло на 829 душ, Лебедин і Нечаїв – на 1700 та 999 душ.

Отже, як і архівні документи, свідчення очевидців – документи усної історії – є цінним вартісним джерелом дослідження голоду-геноциду, його причин, перебігу та наслідків, які допомагають осмислити минуле і зрозуміти сьогодення, тим більше, що офіційні джерела не надають повної інформації про минуле. Якщо раніше людей міг урятувати тільки шматок хліба, то зараз – лише пам'ять.

Список використаних джерел

1. Голод 1932–1933 років на Черкащині. Документи і матеріали / Державний архів Черкаської обл.; Авт.-упоряд.: Т. А. Клименко, С. І. Кононенко, С. І. Кривенко. – Черкаси, 2002. – 224 с.; Марочко В. І. Статистика жертв Голодомору: антропологічно-демографічний дискурс // Український історичний журнал. – 2017. – № 5. – С. 112–132; Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації» (Київ, 4 жовтня 2016 року). – Київ, 2017. – 200 с.; Пам'ять народу: геноцид в Україні голодом 1932–1933 років. Свідчення. Книга перша / упоряд.: О. Веселова, О. Нікілев; відповідальний редактор В. Смолій. Асоціація дослідників голодоморів в Україні; Фондація Українського геноциду; НАН України. Інститут історії України. – К.: ВД «КАЛИТА», 2009. – 936 с. – Книга друга. – К.: ВД «КАЛИТА», 2009. – 920 с.; Соціопросторова та символічна інженерія суспільства: до річниці Голодомору та масових репресій [зб. наук. пр.]. Матеріали Міжнар. наук. конф., (Київ, 10–11 травня 2018 р.). – Київ–Тернопіль: Бескиди, 2018. – 205 с.
2. Олександра Веселова. Усна історія як джерело у вивченні геноциду українського народу голодом 1932–1933 років // Краєзнавство. – 2009. – № 3–4. – С. 269–281.

References

1. Golod 1932–1933 rokiv na Cherkashhy`ni. Dokumenty` i materialy` / Derzhavny`j arxiv Cherkas`koyi obl.; Avt.-uporyad.: T. A. Kly`menko, S. I. Kononenko, S. I. Kry`venko. – Cherkasy`, 2002. – 224 s.; Marochko V. I. Staty`sty`ka zhertv Golodomoru: antropologichno-demografichny`j dy`skurs // Ukrayins`ky`j istory`chny`j zhurnal. – 2017. – # 5. – С. 112–132; Materialy` Mizhnarodnoyi naukovo-prakty`chnoyi konferenciyi «Golodomor 1932–1933 rokiv: vtraty` ukrayins`koyi naciyi» (Ky`yiv, 4 zhovtnya 2016 roku). – Ky`yiv: ..., 2017. – 200 s.; Pam'yat` narodu: genocy`d v Ukrayini golodom 1932–1933 rokiv. Svidchennya. Kny`ga persha / Uporyadny`ky`: O. Veselova, O. Nikilyev; vidpovidal`ny`j redaktor V. Smolij. Asociaciya doslidny`kiv golodomoriv v Ukrayini; Fundaciya Ukrayins`kogo genocy`du; NAN Ukrayiny`. Insty`tut istoriyi Ukrayiny`. – K.: VD «KALY`TA», 2009. – 936 s. – Kny`ga druga – K.: VD «KALY`TA», 2009. – 920 s.; Socioprostorova ta sy`mvolichna inzheneriya suspil`stva: do richny`ci Golodomoru ta masovy`x represij [zb. nauk. pr.]. Materialy` Mizhnar. nauk. konf., (Ky`yiv, 10–11 travnya 2018 r.). – Ky`yiv–Ternopil`: Besky`dy`, 2018. – 205 s.

2. Oleksandra Veselova. Usna istoriya yak dzherelo u vy`vchenni genocy`du ukrayins`kogo narodu golodom 1932–1933 rokiv // Krayeznavstvo. – 2009. – № 3–4. – S. 269–281.

O. O. Yashan

Holodomor: evidences of the tragedy eyewitnesses (on the materials of Cherkasy region)

In the article an oral historical narrative, devoted to the Holodomor in Cherkasy region, collected by the Historical and Sociological Center «Cherkasshchyna through the prism of oral history» of Cherkasy State Technological University, is published. In the proposed memoirs the pictures of life are reproduced and the personal position of their authors to power, the causes and consequences of the 1932–1933 famine is highlighted. The separate events and individuals are characterized. The analysis of the above-mentioned memoirs suggests that eyewitness testimonies, along with official sources, are a valuable source of research on the Holodomor, which provides an opportunity to establish a coherent picture of the events of 1932–1933, helps to comprehend the past and understand the present.

Keywords: Holodomor, Cherkasy region, memoirs, oral history.

O. A. Яшан

**Голодомор: свидетельства очевидцев трагедии
(на материалах Черкасской области)**

В статье публикуется устный исторический нарратив, посвященный Голодомору на Черкащине, собранный Историко-социологическим центром «Черкащина сквозь призму устной истории» Черкасского государственного технологического университета. В опубликованных воспоминаниях воспроизведены картины жизни и показана личная позиция авторов по отношению к власти, их видение причин и последствий голода 1932–1933 гг. Характеризуются отдельные события и личности.

Ключевые слова: Голодомор, Черкасская область, воспоминания, устная история.